

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

John i Paula Zerzan
KO JE UBIO NEDA LUDA?

UNIŠTAVANJE MAŠINA U OSVIT KAPITALIZMA
1976.

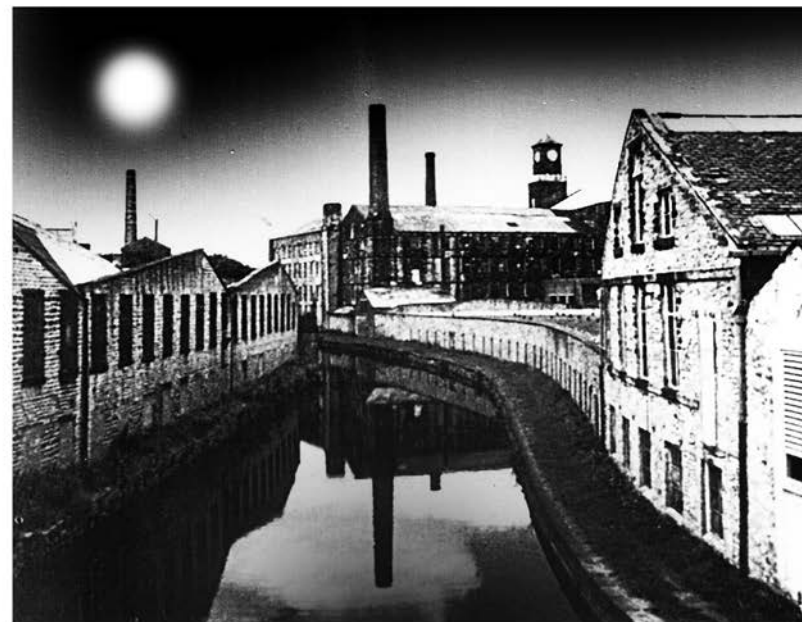
John and Paula Zerzan, „Who Killed Ned Ludd? Machine-Breaking at the Dawn of Capitalism“, *Fifth Estate*, April 1976; John Zerzan, *Elements of Refusal*, CAL Press 1999 (1st edition 1988).

Preveo i priredio: Aleksa Golijanin, 2009 (2017).

<http://anarhija-blok45.net1zen.com>
aleksa.golijanin@gmail.com

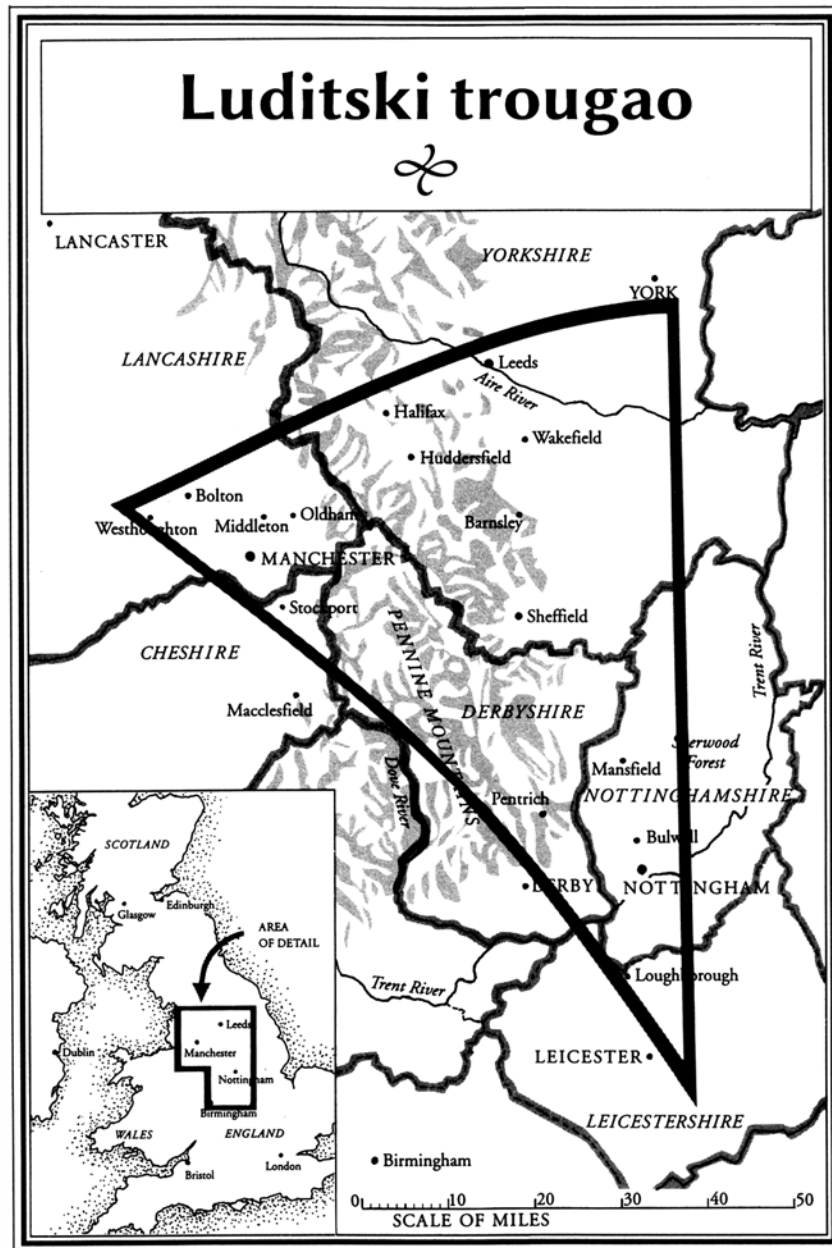
ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

džon i pola ZERZAN ko je ubio NEDA LUDA? uništavanje mašina u osvit kapitalizma

industrijalizam i pripitomljavanje 2

Ko je ubio Neda Luda? Uništavanje mašina u osvit kapitalizma

„Razbijači mašina, u maniru Neda Luda, simbol su prošlih vremena i podsetnik kakav bi bio stav radnika prema novim idejama da sindikati nisu postali tako snažni i efikasni.“ — Kongres sindikata, časopis *Labour*, za vreme Sajma proizvođača, London, 1956.

U Engleskoj, prvoj industrijskoj naciji, između 1810. i 1820, počevši od tekstilne industrije, prve i najvažnije grane kapitalističkog preduzetništva, razvio se revolucionarni pokret poznat kao ludizam. Izazov luditskog ustanka – i njegov poraz – bili su od velikog značaja za kasniji razvoj modernog društva. Glavno taktičko sredstvo, razbijanje mašina, zapravo prethodi tom periodu; Darvel (Frank Darvall) ispravno primećuje da se ono koristilo „neprekidno“, tokom celog XVIII veka, u dobra i loša vremena podjednako. Pored toga, ono nije bilo ograničeno samo na engleske tekstilne radnike. Napoličari, rudari, tekstilci i mnogi drugi udruživali su se u razbijanju mašina, često suprotno onome što se smatralo njihovim „ekonomskim interesom“. Slično tome, Filip-Miler (René Fülöp-Miller) nas podseća na radnike iz Eupena i E-la-Šapela, koji su uništili važne Kokerilove radionice, zatim na ткаče iz Šmolena i Krimitšaua, koji su srušili sa zemljom tekstilne pogone u svojim gradovima, kao i na akcije mnogih drugih radnika s početka Industrijske revolucije.

Ipak, engleski tekstilni radnici – pletači, ткаči, kožari i drugi – bili su ti koji su osnovali pokret koji je „po svom čistom pobunjeničkom gnevu i raširenosti bio bez premca u celoj engleskoj istoriji“, kako je to izrazio Tompson (Tompson, 1963), što treba prihvatiti

kao prilično suzdržanu ocenu. Iako je obično bio opisivan kao slepi, neorganizovani, reakcionarni, ograničeni i jalovi ustanak, taj „instinktivni“ bunt protiv novog ekonomskog poretka bio je veoma uspešan u određenom periodu i imao jasno revolucionarne namere. Pokret je bio najjači u razvijenijim oblastima, posebno u centralnim i severnim delovima engleske unutrašnjosti. *Times* je 11. februara 1812. izveštavao o „izbijanju pravog rata“ u Engleskoj; a 17. juna 1812, potporučnik Vud (Wood) je pisao predsedniku Saveta, Ficvilijamu (Fitzwilliam), da je „osim nekoliko punktova, u kojima se nalazi vojska, praktično cela zemlja u rukama pobunjenika“ (Navedeno u Thompson, 1963).

U nekoliko navrata tokom druge decenije XIX veka, luditi su zaista bili neodoljivi. Odlikovali su se veoma visokim moralom i samosvešću. Kao što navode Kol i Postgejt (G. D. H. Cole i Raymond Postgate), „Ludite je bilo nemoguće zaustaviti. Vojska je bespomoćno tumarala okolo, poražena ćutanjem i solidarnošću radnika“. Pored toga, uvid u novinske izveštaje, pisma i letke otkriva da je pobuna imala jasne namere; na primer, u jednom letku distribuiranom u Lid-su piše, „svi plemići i tirani moraju biti zbačeni“. Brojni dokazi o opštim revolucionarnim pripremama, još početkom 1812, mogu se naći i u Jorkširu i Lankaširu.

Uništena je ogromna količina imovine, uključujući i veliki broj ткаčkih razboja, prepravljenih za proizvodnju nekvalitetnih dobara. Pokret je zapravo dobio ime po mladom Nedu Ludu (ili Ladu), koji je, umesto da pristane na taj prevarantski posao, zgrabio malj i počeo da uništava razboje koji su mu se našli na dohvat ruke. To insistiranje da se nad procesom proizvodnje ili ima potpuna kontrola ili da se sve uništi, raspalilo je narodnu maštu i donelo luditima skoro nepodeljenu podršku. Hobsbom tvrdi da su „razbijači mašina nailazili na opšte simpatije, u svim slojevima stanovništva“, što je tokom 1813. stvorilo situaciju, koja je, po Čerčilovim rečima, „ukazivala na potpunu nemogućnost organa za održavanje javnog poretka“ (Winston Churchill, *The Island Race*, 1964). Uništavanje razboja je 1812. proglašeno za najteži prestup, a broj angažovanih trupa u jednom trenutku je premašio ukupan broj vojnika koji su se pod Velingtonovom komandom borili

protiv Napoleona. Ipak, vojnici su bili ne samo suviše raspršeni, nego i nepouzdana, zbog simpatija koje su gajili prema luditima ili zato što su i sami pripadali pokretu. Pored toga, lokalne špijunske mreže pokazale su se neefikasnim u borbi s pravom solidarnošću stanovništva. Kao što se može pretpostaviti, dobrovoljna milicija, osnovana u skladu sa Zakonom o nadziranju i obaveštavanju, uglavnom je, prema Džonu i Barbari Hamond (Hammond), „služila za naoružavanje najnezadovoljnijih“, tako da je od vremena premijera Pila (Robert Peel) morala biti uvedena profesionalna policija.

Da bi se zaustavio taj „rušilački napad na novo društvo“, kako je to izrazio Matijas (Mathias), bilo je potrebno oružje bliže samoj proizvodnji, koje bi pomoglo prihvatanje temeljnih načela poretka. To sredstvo bili su sindikati. Iako je jasno da je promocija sindikalizma bila posledica ludizma, isto kao i uvođenje moderne policije, treba imati u vidu da je sindikalno organizovanje među tekstilnim i drugim radnicima bilo tolerisano u dužem periodu pre izbijanja luditskog ustanka. Morton i Tejt (Morton i Tate) zato insistiraju da na razbijanje mašina ne treba gledati kao na očajnički potez radnika tog vremena, koji prosto nisu raspolagali drugim sredstvima. Uprkos Zakonu o udruživanju, koji su samo formalno zabranjivali sindikalno organizovanje između 1799. i 1824, ludizam nije ispunio neki vakuum već je neko vreme delovao kao uspešna opozicija sve širem sindikalnom aparatu, koji je oduvek težio nagodbi s kapitalom. Tačnije, između te dve opcije se moglo birati; u tom periodu, sindikati su bili odbačeni u korist radikalnih zahteva i direktnog samoorganizovanja radnika.

Sasvim je jasno da se u to vreme na sindikate gledalo kao na nešto suštinski drugačije od ludizma i da su kao takvi i bili promovisani, u nadi da će potisnuti autonomiju ludita. Na primer, suprotno odredbama Zakona o udruživanju, sindikati su na sudovima često bili tretirani kao legalni; kada bi neki sindikalista bio osuđen, obično je dobijao blagu ili nikakvu kaznu, dok su ludite po pravilu vešali. Neki članovi Parlamenta su otvoreno krivili vlasnike za društvenu krizu, zato što nisu u potpunosti iskoristili izlaz koji su im pružali sindikati. To ne znači da su ciljevi i kontrolna funkcija sindikata bili tako očigledni i

Frame - Breaking. **£.200 Reward.**

WHEREAS, on Thursday Night last, about Ten o'Clock, a great Number of Men, armed with Pistols, Hammers and Clubs, entered the Dwelling-house of *George Ball*, framework-knitter, of Lenton, near Nottingham, disguised with Masks and Handkerchiefs over their Faces, and in other ways,--and after striking and abusing the said *George Ball*, they wantonly and feloniously broke and destroyed five STOCKING FRAMES, standing in the Work-shop: four of which belonged to *George Ball*, and one Frame, 40 gage, belonging to *Mr. Francis Braithwaite*, hosiier, Nottingham: all of which were working at the FULL PRICE.

NOTICE IS HEREBY GIVEN,

THAT if any Person will give Information of the Offender or Offenders, or any one of them who entered such Dwelling-house and were concerned in such Felony, he or she shall receive a Reward of

£. 200,

to be paid on Conviction, in the Proportions following, (viz.) £50 under the King's Proclamation, £25 from the Committee of the Corporation of Nottingham, and £125 from the said *Francis Braithwaite*.

WE, the under-signed Workmen of the above-named *George Ball*, do hereby certify that we were employed in working the under-mentioned Frames, on the Work and at the Prices hereinafter stated, when the Mob came to break them,--that we had never been abated in our Work, either by *Mr. Braithwaite*, the hosiier, who employed the Frames, or by the said *George Ball*, our master: of whom we never complained, or had any Reason so to do.

QUALITY OF WORK	PRICE.	WORKMEN.	OWNERS.
40 Gauge, Single Shape, Narrowed Two-plain.	Maid's, 29 Shillings per Dozen.	Thomas Rew.	Mr. Braithwaite.
36 Gauge, Single Shape, Narrowed Two-plain.	Men's, 29 Shillings per Dozen.	John Jackson,	George Ball.
38 Gauge, Single Shape, Narrowed Two-plain.	Maid's, 26 Shillings per Dozen.	Thomas Naylor,	George Ball.

NB. The other two Frames were worked to another Hosiier, but at the Full Price.

THOMAS REW,
JOHN JACKSON,
THOMAS NAYLOR.

Nottingham, 25th January, 1812.

W. Dawson, Printer, Nottingham.

Letak koji nudi nagradu za svaku informaciju o naoružanim luditima koji su upali u jednu tkaonicu u Notingemu, u januaru 1812, i uništili pet razboja. Zanimljiva je i forma letka, zato što se vidi da se od zaposlenih radnika očekivalo da daju izjave o lojalnosti i pohvalan sud o svojim poslodavcima, uz navođenje njihovih imena i nadnica koje su dobijali na svojim radnim mestima. (AG)

naglašeni kao danas; ali, aktuelna kriza je jasno osvetlila njihovu nezamenljivu ulogu u očuvanju vladavine kapitala; postojala je velika potreba za saveznikom koji bi pomogao u pacifikaciji radnika. Članovi Parlamenta iz Središnjih okruga apelovali su na guvernera Hensona, predsednika Tkačkog sindikata, da se suprotstavi luditima – kao da je takav podsticaj uopšte bio potreban. Njegov metod u nametanju ograničenja bio je, naravno, neumorna agitacija u prilog jačanja sindikata. Prema Čerčovoj (Roy Anthony Church) studiji Notingema, komitet Tkačkog sindikata je „izričito naložio radnicima da ne uništavaju razboje“. Notingemški sindikat, najveći pokušaj stvaranja opšteg industrijskog sindikata, takođe se suprotstavio luditima i nikada nije preduzimaao nasilne akcije.

Ako je u sindikatima zaista teško videti saveznike ludita, onda može se reći da su oni obeležili sledeći stadijum, u smislu da je sindikalizam imao kritičnu ulogu u porazu ludizma, kroz podele i konfuziju koje je unosiio među radnike i skretanje njihove energije. On je „zamenio“ ludizam na isti način na koji je industrijalce poštedeo podsmeha među uličnim mangupima, naime, tako što je sprečio ljude da direktno pokažu svoju snagu. Prema Darvalu, puno priznavanje sindikata, koje je usledilo s povlačenjem Zakona o udruživanju 1824. i 1825, „donekle je ublažilo opšte nezadovoljstvo“. Predlog za ukidanje Zakona, koji su podneli Plejs i Hjum (Place i Hume), lako je prošao u nereformisanom Parlamentu; poslodavci i sindikalisti su podneli brojne argumente u prilog povlačenja Zakona, čemu se usprotivilo svega nekoliko konzervativaca. Tačnije, dok su Plejsovi i Hjumovi konzervativni argumenti predviđali smanjivanje broja štrajkova posle povlačenja Zakona, mnogi poslodavci su shvatali katarzičnu, smirujuću ulogu štrajkova, tako da nisu bili mnogo uznemireni talasom štrajkova koji je pratio zasedanje Parlamenta. Naravno, povlačenje Zakona zvanično je ograničilo sindikate na njihove tradicionalne, marginalne preokupacije nadnicama i dužinom radnog vremena; od tada potiče i obavezna klauzula o „pravima uprave“ u kolektivnim ugovorima, koja se održala do naših dana.

Kampanja protiv sindikata, koju su tridesetih godina XIX veka pokrenuli neki poslodavci, samo je naglasila njihovu glavnu ulogu: takva akcija je i bila moguća upravo zato što su sindikati bili tako uspešni u suzbijanju neposredovane radikalnosti radnika. Zato Lecky (Lecky), kasnije u istom veku, sasvim ispravno zaključuje da su „najveći, najbogatiji i najorganizovaniji sindikati nesumnjivo uradili mnogo na smirivanju sukoba u industriji“. Slično tome, Sidni i Beatris Veb (Webb, 1902) primećuju da u opadanju broja radničkih pobuna iz XIX veka posle pojave sindikata treba videti pravilo.

Ako se vratimo na ludite, primetićemo da ima svega nekoliko izveštaja iz prve ruke, kao i pravu tajnu tradiciju, uglavnom zato što su se luditi izražavali delima, naizgled bez posredovanja ideologije. O čemu je zapravo bila reč? Sterns (Stearns) je, možda najpreciznije za jednog komentatora, pisao: „Luditi su razvili doktrinu koja je počivala na ideji o navodnim vrlinama manuelnog rada“. On ih u svojoj prezrivoj osudi naziva „nazadnim bednicima“, ali njegovo zapažanje sigurno sadrži zrnce istine. Ipak, napadi ludita nisu počeli sa uvođenjem novih mašina, kao što se obično misli, pošto za to ne postoje dokazi u periodu kada se javlja pravi ludizam (1811–1812). Uništavanje je pre počelo kao novi, direktan metod usmeren na *postojeće* mašine. Nije bila reč o napadu na proizvodnju u ekonomskom smislu već o nasilnom odgovoru tekstilnih radnika (kojima su se uskoro pridružili i ostali) na pokušaj degradacije kroz nametanje nekvalitetnog rada. Problem je bila nekvalitetna roba, uglavnom na brzinu skrpljeni „dronjci“. Ako su se luditski napadi obično podudarali sa ekonomskim padovima, onda je to bilo zato što su te periode poslodavci iskorišćavali za uvođenje novih proizvodnih metoda. Ali, isto tako je tačno i da se ludizam nije javljao samo u oblastima pogođenim krizom, već i tamo gde je ona uglavnom izostajala. Na primer, Lesteršir je bio najmanje zahvaćen krizom i bio poznat kao oblast u kojoj se proizvodila najkvalitetnija vunena roba; ali, to je bilo i snažno uporište ludita.

Iščuđavanje nad time šta je moglo biti tako radikalno u pokretu koji je izgleda zahtevao „samo“ ukidanje nekvalitetnog rada propušta da primeti unutrašnju istinitost pretpostavke, široko prihvaćene, o

vezi između uništavanja razboja i pobune. Kao da se borba proizvođača za integritet njihovog radnog veka može voditi, a da se pri tom u pitanje ne dovede kapitalizam u celini. Zahtev za ukidanjem nekvalitetnog rada nužno preta kataklizmom i postaje borba na sve ili ništa, sve dok se u njoj istrajava; ona vodi pravo u srce kapitalističkih odnosa i njihove dinamike.

Drugi element luditskog fenomena, koji se obično potcenjuje tako što se glatko ignoriše, jeste njegov organizacioni aspekt. Luditi su, kao što su nas učili, udarali divljački i slepo, dok su sindikati radnicima pružali jedini organizovani način borbe. Ali, činjenica je da su luditi bili organizovani lokalno i čak federalno, uključujući radnike iz svih struka i da su ostvarili zadivljujuću, spontanu koordinaciju. Izbegavši otuđenu strukturu, njihova organizacija nije bila ni formalna, niti stalna. Njihova pobunjenička tradicija nije imala centar i postojala je uglavnom u obliku „nepisanog zakona“; bila je to zajednica nepodložna manipulacijama, organizacija koja je verovala u sebe. I to je, naravno, bilo od suštinskog značaja za dubinu ludizma, jer je sezalo do njegovih korena. U praksi, „nikakve intervencije policije ili velikih vojnih pojačanja nisu mogli da uzdrmaju ludite. Svaki njihov napad ukazivao je na postojanje plana i metoda“, pisao je Tompson, koji im je odao priznanje i na „izuzetnom obezbeđenju i komunikaciji“. Jedan vojni oficir iz Jorkšira shvatio je da su luditi postigli „najveći stepen usklađenosti i organizacije“. Vilijam Kobet (William Cobbett) je u izveštaju vladi 1812. pisao: „To su okolnosti koje predstavljaju najveću zagonetku za ministarstvo. Nisu pronašli nijednog agitatora. To je pokret samih ljudi.“

Ipak, uprkos Kobetovoj frustraciji, rukovodstvo ludita je vlastima ponudilo izlaz. Njihov pokret nije bio sasvim egalitaran, ali taj element je kod njih ipak bio naglašen, svakako više nego svest o tome šta im je zaista bilo u dometu, a šta je uspevalo da im promakne. Naravno, upravo je među njihovim vođama „politička sofistika“ vremenom postigla najbolje rezultate, a neki su kasnije postali i sindikalni funkcioneri.

U „prepolitičkim“ danima ludita – što se, naravno, nastavilo i u naše „postpolitičko“ vreme – ljudi su otvoreno mrzeli svoje vladare. Burno su proslavili Pitovu (William Pitt)¹ smrt 1806. i još veselije pozdravili ubistvo premijera Persivala (Spencer Perceval) 1812. Ta slavlja, koja su pratila nestanak dvojice premijera, svedočila su o slabom posredovanju između vladara i podanika, o nedostatku iole čvršće veze između njih. Politička prava radnika smatrala su se za nešto manje važno od odobravanja nekih prava u sferi proizvodnje i njihove integracije preko sindikata; zato je ona politička integracija tekla sporije. Ipak, nepobitna je činjenica da je pacifikaciji najviše doprineo ogroman napor uloženi da bi se narod zainteresovao za legalne aktivnosti, konkretno, pokret za proširivanje izborne baze Parlamenta. Kobet, koga su mnogi smatrali za najvećeg pamfletistu u engleskoj istoriji, naveo je mnoge da se učlane u „hampdenške klubove“, koji su tražili izborne reforme, a ostao je upamćen, kako to navodi Dejvis (*H. W. C. Davis*) i po svojoj „nenadmašnoj osudi ludita“. Pogubne posledice tih kontroverznih reformi delimično se mogu sagledati kroz poređenje s robusnim karakterom ranijih provala gneva protiv vlasti, kao što su Gordonova pobuna (1780), napad gomile na kralja Džordža III na londonskim ulicama 1795. ili takvi masakri i debakli kao „ustanci“ u Pentridžu i Peterluu, koji se približno podudaraju s porazom ludizma, nešto pre 1820.

Ali, ako se, u zaključku, vratimo na neke mnogo temeljnije mehanizme, ponovo se suočavamo s problemom rada i sindikalizma. Ovaj drugi se, nema sumnje, ustalio na osnovu razdvajanja radnika od kontrole nad sredstvima za proizvodnju – čemu je, kao što smo videli, sindikalizam je dao ključni doprinos. Neki, među njima i marksisti, u tom porazu i njegovoj formi – pobedi fabričkog sistema – vide nužan i poželjan ishod, iako moraju da priznaju kako čak i danas značajan deo industrijskih operacija mora ostati u rukama proizvodne uprave. Ceo vek posle Marksa, Galbrajt (Galbraith) je utvrdio da se garancije za prevlast produktivnosti nad kreativnošću nalaze u odricanju sindikalne uprave od bilo kakvog mešanja u sam radni proces. Ali, rad je, kao što svi ideolozi dobro osećaju, oblast otvorena za neprestano

¹ William Pitt: 1759–1806, u dva navrata premijer Velike Britanije. (Prim. prev.)

falsifikovanje. Tako moderni medijatori ignorišu opštu ljudsku borbu za kontrolu nad procesom proizvodnje, koja se nastavlja uprkos promociji raznih oblika „participacije zaposlenih“.

U ranim danima sindikalističkog pokreta bilo je dosta demokratije. Na primer, bila je rasprostranjena praksa određivanja delegata sistemom rotacije ili lutrijom. Ali, ono što se nije moglo legitimno demokratizovati bio je težak poraz ugrađen u same temelje sindikalističke pobede, koji je od sindikata napravio spletkaroška udruženja, parodiju zajednice. Na tom nivou, nikakva forma ne može sakriti ono što sindikalizam zaista jeste, činilac koji radi na prihvatanju i održavanju jednog grotesknog sveta.

Marksistička kvantifikacija uzdiže produktivnost kao *summum bonum* (najveće dobro), kao što, slično tome, levičari ignorišu ukidanje direktne uprave proizvođača i time, što ne prestaje da zapanjuje, preporučuju sindikate kao sve što bi nenadzirani radnici mogli da imaju. Oportunizam i elitizam svih Internacionala, tačnije, cela istorija leveice, svoj ishod su mogli da vide u fašizmu, kada je akumulirano sputavanje konačno urodilo plodom. Ako je fašizam uspeo da naiđe na tako dobar prijem kod radnika, da prođe kao oslobođenje od inhibicija ili „socijalizam na delu“ – drugim rečima, kao nešto *revolucionarno* – onda postaje jasno koliko je toga sahranjeno zajedno sa ludizmom.

Tu su i oni koji današnjoj narastajućoj krizi dodeljuju etiketu „prelaznog perioda“, u nadi da će sve izaći na dobro, utoliko što će doneti još jedan poraz ludita. Danas uočavamo istu potrebu za nametanjem radne discipline, kao i u ranijim periodima, a među ljudima možda čak i istu svest šta zapravo znači „progres“. Sasvim je moguće da svoje neprijatelje danas možemo prepoznati potpuno jasno, tako da bi se ovog puta prelazni period mogao naći u rukama njegovih jednih stvaralaca.

Džon i Pola Zerzan, *Fifth Estate*, april 1976.

BIBLIOGRAFIJA

„Umete li da čuvate tajnu?“, upitao je jedan ludita (John Boot, 19 godina), smrtno ranjen posle neuspelog napada na fabriku (11. IV 1812, u mestu Roufolds, kod Lidsa). 'Da, da, umem', odgovorio je anglikanski sveštenik, željan da čuje šta će reći čovek u svojoj poslednjoj ispovedi. 'E pa umem i ja', odgovorio je ludita, da bi nešto kasnije mirno izdahnuo. On i njegovi prijatelji čuvali su svoje tajne tako dobro da su istoričari imali velikih teškoća u proučavanju tog pokreta...“ — Thomas Milton Kemnitz, *The American Historical Review*, Volume 76, Issue 4, 1. X 1971, str. 1168–1169, iz prikaza nekoliko knjiga o luditima i drugim radikalnim pokretima iz XIX veka u Engleskoj. Na osnovu epizode koju prenose Frank Peel, u *The Risings of the Luddites*, 1880, str. 53 (videti dalje u bibliografiji), i nešto drugačije, Barbara Hammond, u *The Skilled Labourer 1760–1832*, 1922, str. 307 (<https://archive.org/details/skilledlabourer00hamm>).

„Ali, u krajnjoj liniji, radnici nisu bili gnevni samo zbog mašina – tokom svih tih godina, *nikada* nije bila stvar samo u mašinama – već zbog onoga što su mašine predstavljale: opipljivi, svakodnevni dokaz da su podlegli silama izvan njihove kontrole, na koje ne mogu čak ni da utiču i koje im oduzimaju sredstva za izdržavanje i menjaju živote. Mogli su da se usredsrede na preduzetnika i traže od njega veće nadnice, više posla, prestanak proizvodnje bofla („cut-ups“, „krpeža“) ili niže zakupnine razboja, ali shvatili su da je tekstilni preduzetnik bio deo neizmerno šire mreže, koja se protezala dalje od radionice, dalje od grada, dalje čak i od države...“ — Kirkpatrick Sale, *Rebels Against the Future: The Luddites and Their War on the Industrial Revolution*, 1995, str. 68 (videti bibliografiju).

Church, Roy Anthony: *Economic and Social Change in A Midland Town: Victorian Nottingham 1815–1900*; London, Cass, 1966.

Cobbett, William: *Cobbett's political register, Volume 22*, London, 1812. (Navedeno u Thompson, itd.)

Cole, G. D. H. i Postgate, Raymond: *The Common People, 1746–1946*; London, Methuen, 1956.

Darvall, Frank Ongley, *Popular Disturbances and Public Order in Regency England*; London, Oxford University Press, 1934.

Davis, Carless H. W.: *The Age of Grey and Peel*; Oxford, 1929. (Navedeno u Thompson, itd.)

Fülöp-Miller, René: *Führer, Schwärmer und Rebellen. Die großen Wuschträume der Menschheit*; Buckmann, München 1934; *Leaders, Dreamers and Rebels: An Account of the Great Mass-Movements of History and of the Wish-Dreams That Inspired Them*; poglavlje „Machine Has Done It“; 1st eng. trans., New York, Viking Press, 1935.

Hammond, John L. and Barbara Hammond: *The Town Labourer 1760–1832: The New Civilisation*; London: Longmans, Green, 1917.

Hobsbawm, Eric John Earnest: *Industry and Empire: From 1750 to the Present Day*; London, Weidenfeld & Nicolson, 1968. Takođe, članak „The Machine Breakers“, *Past and Present*, No. 1 (Feb., 1952), str. 57–70. <https://marx.libcom.org/history/machine-breakers-eric-hobsbawm> ili <http://web.csulb.edu/~ssayeghc/theory/wintertheory/machinebreakers.pdf>

Lecky, William Edward Hartpole: *Democracy and Liberty, Vol. II*; London, Longmans, Green, and Co., 1896. (Navedeno u Webb, itd.)

Mathias, Peter: *The First Industrial Nation: The Economic History of Britain 1700–1914*; London: Methuen & Co. Ltd., 1969.

Morton, A. L. & Tate, G.: *The British Labour Movement 1770–1920*; Lawrence and Wishart, London, 1956.

Peel, Frank: *The Risings of the Luddites*, 1880. Stara hronika, ali dragocen izvor. Videti i reprint iz 1968, sa predgovorom E. P. Thompsona. <https://archive.org/details/risingsluddites01peelgoog>

Thompson, E. P. (Edward Palmer): *The Making of the English Working Class*; London: Gollancz, 1963. Naročito poglavlje „An Army of Reddressers“, str. 472–602. Dostupno kao PDF, na <http://gen.lib.rus.ec/> i drugim adresama.

Webb, Sidney and Beatrice: *Industrial Democracy*; London, Longmans, 1902.

Među novijim studijama i kraćim osvrtima vredi izdvojiti:

Kirkpatrick Sale, *Rebels Against the Future: The Luddites and Their War on the Industrial Revolution: Lessons for the Computer Age*; Addison-Wesley Longman, 1995.

Kirkpatrick Sale, „The Achievements of 'General Ludd': A Brief History of the Luddites“, *The Ecologist*. Vol. 29. No.5, Aug./ Sept. 1999, str. 310–313; <http://archive.org/details/AchievementsofLudd>

Malcolm I. Thomis, *The Luddites: machine-breaking in regency England* (uglavnom konvencionalan, negativan prikaz, ali s nekim korisnim ili zanimljivim detaljima), David & Charles, 1970. <https://libcom.org/history/luddites-machine-breaking-regency-england>

Do or Die #6, 1997: *The Luddites' War on Industry*. <http://www.eco-action.org/dod/no6/luddites.htm> ili <http://theanarchistlibrary.org/library/do-or-die-the-luddites-war-on-industry-a-story-of-machine-smashing-and-spies>

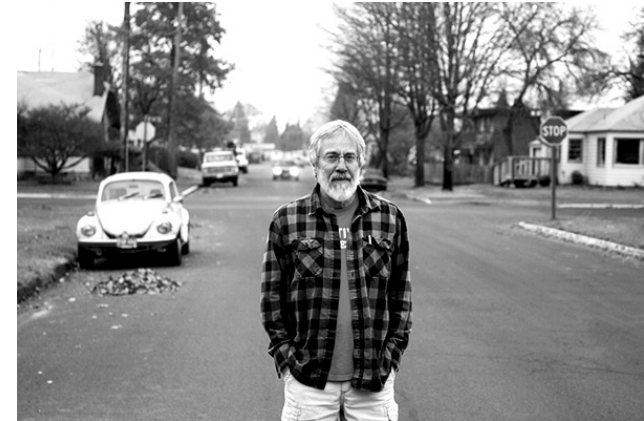
Peter Linebaugh, *Ned Ludd & Queen Mab: Machine-breaking, Romanticism, and the Several Commons of 1811–12*, PM Press & Retort Pamphlet Series, 2012. <http://gen.lib.rus.ec/>

John Zerzan, „Industrialism and Its Discontents: The Luddites and Their Inheritors“, *Why Hope? The Stand Against Civilization*, Feral House, 2015. Praktično nastavak ovog eseja, posle skoro 40 godina. <http://archive.org/details/RousselleAfterPostAnarchism> ili <http://gen.lib.rus.ec/>

Kevin Binfield (ed.), *Writings of the Luddites* (pamfleti, pesme, dokumenti), Johns Hopkins University, 2015.

Povezani tekstovi:

John Zerzan, „Industrijalizam i pripitomljavanje“ (1977) i drugi tekstovi iz zbirke *Elements of Refusal* (1988).

<http://www.johnzerzan.net>

<http://www.johnzerzan.net/radio/>

<https://anarhisticka-biblioteka.net/category/author/john-zerzan>

<https://theanarchistlibrary.org/category/author/john-zerzan>

<http://greenanarchy.anarchyplanet.org/>

<http://www.blackandgreenreview.org/>

<http://www.blackandgreenpress.org/>